

9. Rogatenyuk, E.V. (2010), "Bankruptcy of enterprise: essence, appearance, reasons, factors", *Economika Kryma*, no. 4(33), pp. 254-260.
10. Zharkovskaya, E.P. and Brodskiy, B.E. (2005), *Antikrizisnoe upravlenie* (2-e izd., ispr. i dop.) [Crisis management (2nd ed.)], textbook, Omega-L, Moscow, Russia.
11. Pavlova, E.V. (2006), "Preventive crisis management by the enterprise on the basis of risk management methods", Thesis abstract for Cand. Sc. (Econ.), 08.00.05, St.-Petersburg State University of Economy and Finance, St.-Petersburg, Russia.
12. Antonova, O.V. (2004), *Upravlenie krizisnym sostoyaniem organizatsii (predpriyatiya): pod red. V.A. Shvandar* [Management of a crisis state of the organization (enterprise)], In V.A. Shvandar (Eds.), high school textbook, UNITI-DANA, Moscow, Russia.
13. Tumar, N.B. (2006), *Ekonomicheskaya bezopasnost predpriyatiya* [Economic security of the enterprise], monograph, Kharkiv, Ukraine.
14. Kovalenko, K.V. (2008), "Bases of creation of complex system of safety of the enterprise: theoretical aspect", *Visnyk DonNUET imeni Mikhaïlo Tugan-Baranovskii: Seria Ekonomichni nauki*, no. 3, pp.134-139.
15. Hammer, M. and Champy, J. (1997), *Reinzhiniring korporatsiy: Manifest revolyutsii v biznese* [Reengineering the Corporation: A Manifesto for Business Revolution], Finansy i statistika, Moscow, Russia.
16. Vishnyakov, O.V. and Dyatlova I.P. (2004, November), "The Approach to Process Management of the organization", available at: <http://pmteam.ru/upload/image/article6.pdf> (accessed November 20, 2013)

УДК 343.37

Августин Р.Р.,
к.е.н., доц. кафедри державного і муніципального управління
Тернопільський національний економічний університет

ІДЕНТИФІКАЦІЯ СИСТЕМНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ТА СТРУКТУРНИХ НАПРЯМІВ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЇЇ ДЕЛІТАЦІЇ

Avhustyn R.R.,
cand. sci. (econ.), assistant professor of state and
municipal management department
Ternopil national economic university

IDENTIFICATION OF SYSTEM CHARACTERISTICS AND STRUCTURAL DIRECTIONS OF SHADOWING ECONOMY AS A PREREQUISITE OF ITS LEGALIZATION

Постановка проблеми. Розглядаючи тіньову економіку як багатоаспектне явище, яке не підлягає однозначному визначенню чи оцінюванню, наголосимо, що вона невід'ємна за будь-яких соціально-економічних систем, існує разом з офіційною. Визнання тіньової економіки незмінним «супутником» легальних економічних відносин виводить на перший план завдання її мінімізації, але не абсолютного усунення. Це апіорі є неможливо, що підтверджується дослідженнями протягом багатьох століть. Змінюються лише види та масштаби тінізації. Наприклад, лихварство до XIX ст. було заборонено і лише з часом отримало легальний статус, натомість інші види діяльності з легальних перейшли у нелегальні (зокрема, гральний бізнес).

Специфічними у питаннях поширення тіньової економіки є не лише часові періоди чи окремі види діяльності, але й групи країн. Як стверджують експерти, країни посттрансформаційного етапу розвитку мають суттєво вищі масштаби тінізації, ніж країни розвиненої ринкової економіки. Це відображається й на офіційних критеріях оцінювання масштабів тіньового сектору. Так, для розвинених країн світу безпечним вважається рівень тінізації у 14-15 % від ВВП, а для пострадянських – 20-25 % від ВВП [3, с. 51], середній показник рівня тінізації в найрозвиненіших країнах Організації економічного співробітництва і розвитку становить 18,7 % ВВП, у той час, як у країнах Східної Європи – 38 % [8, с. 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні аспекти проблеми тінізації економічних відносин досліджували такі вітчизняні і зарубіжні вчені економісти, як О. Барановський, Д. Блейдс, З. Варналій, П. Гутман, Б. Даллаго, А. Користін, І. Мазур, В. Мельникова, О. Турчинов, Є. Фейг, М. Флейчук, І. Цуркан. Однак у більшості наукових дослідженнях мало уваги приділено проблемам транснаціональної злочинної діяльності, а саме комп'ютерній злочинності, «відмиванні» коштів, крадіжкам інтелектуальної власності. Дискусійним є розподіл тіньової економічної діяльності, віднесення офіційного сектору до класифікації секторів тіньового господарювання, перелік іллегальної діяльності та інше. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і в практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення системних характеристик проблем тінізації економічної діяльності та її структурних напрямів. Важливим є визначення масштабу та негативних наслідків тінізації економічних відносин в контексті впливу системної тінізації національного господарства на механізм відтворення соціально-економічних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державне регулювання тіньової економіки повинно бути системним і своєчасним, адекватно реагувати на її самоорганізованість і мінімізацію. Основним у системності дій з боку держави повинен стати наголос на зміні системи економічних відносин, де ключовими елементами є суб'єкти економічної діяльності, втягнені у тіньовий сектор. При цьому варто вирізняти сфери виникнення та поширення цього виду економічної активності. На думку І. Мазур, він охоплює всі стадії суспільного виробництва, а серед найбільш типових автор виокремлює такі види економічної діяльності, як ресурсодобувна, виробнича та розподільна діяльність; банківська, біржова та страхова діяльність; інвестиційна, будь-яка посередницька чи діяльність із надання послуг [3, с. 52-53].

Загалом, як і трактування терміну «тіньова економіка», розподіл економічної активності, що підпадає під таку характеристику, також відрізняється за своїми видами та науковими підходами. Так, господарська діяльність, яка перебуває «в тіні» має кілька різновидів, виокремлених вітчизняними та зарубіжними науковцями. Експерти Національного інституту стратегічних досліджень поділяють її на тіньову, неформальну, незаконну, при цьому зазначаючи, що тіньова діяльність розмежовується за статистичними та економічними причинами [5, с. 12-13] (рис. 1). Схожої думки дотримуються й фахівці ООН з питань національних рахунків, поділяючи тіньову діяльність також на неформальну (або неофіційну), приховану (або тіньову) та нелегальну. Хоча такий поділ і дискусійний.

Серед визначень науковців зустрічаються розподіли, що відбуваються за «сферами», «типами», «секторами», «групами», «видами», «блоками», що проте, не змінює основ класифікації. Зокрема, вченими виділяються три сфери: 1) неофіційна, 2) фіктивна та 3) підпільна. Інші вчені виокремлюють неофіційну («сіру») економіку, фіктивну господарську діяльність та підпільну («чорну») економіку. Хоча такий поділ також, на думку автора, не повний, адже до якого типу віднести корупційну ренту чиновників, інших посадових осіб або т. зв. «внутріфірмове підприємництво».

А. Користін та О. Барановський дають ширшу класифікацію видів тіньової економіки, що охоплює чотири складових блоки [2]: 1) легальна економічна діяльність з ухилянням від сплати податків, зборів, штрафів та інших обов'язкових платежів; 2) неприхована від державних органів економічна діяльність, що не враховується, не контролюється і не оподатковується; 3) незаконна, прихована від державних органів економічна діяльність; 4) діяльність, спрямована на одержання доходу через скоєння або сприяння у скоєнні злочинів.

З. Варналій поділяє злочинні за суттю економічні дії за ознаками характеру, рівня

реалізації, складності здійснення та географічною ознакою. Саме за характеристикою сутності, на думку науковця, поширеними в сучасному науковому середовищі (та перелічені вище) види злочинної економічної діяльності є нелегальна, неповідомлена, незареєстрована, неформальна [5, с. 24]. М. Флейчук подає класифікацію секторів тіньового господарювання як офіційний, необлікований, неформальний та кримінальний [7, с. 211]. Хоча сумніви викликає доцільність віднесення офіційного сектору до такої класифікації.

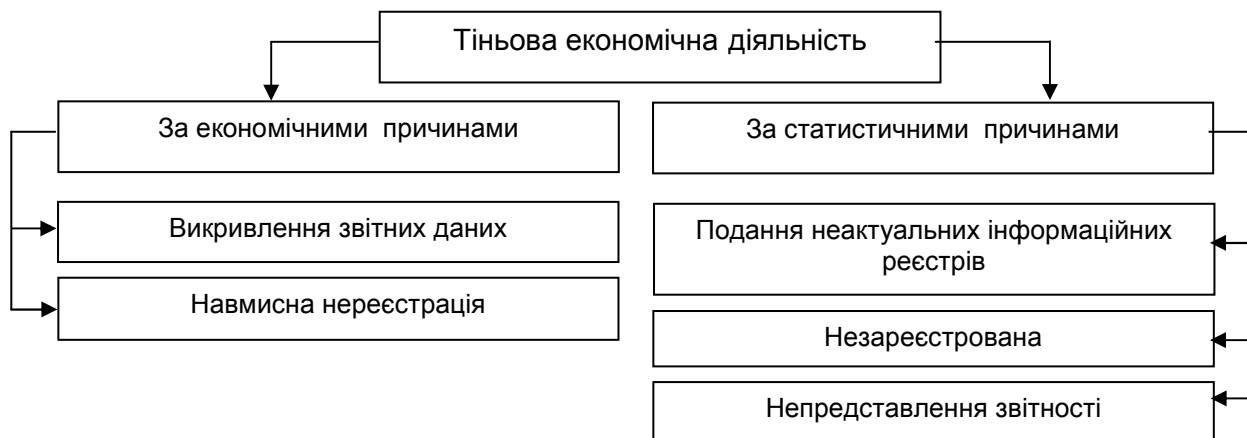

Рис. 1. Розподіл тіньової економічної діяльності за статистичними та економічними причинами

Джерело: [5, с. 12]

Відтак, напрямками охоплення іллегальною діяльністю є внутрішній, зовнішній та глобальний. У такому поданні внутрішній вимір включає діяльність у межах національної економіки, зовнішній – поза її межами, а глобальний передбачає мультинаціональну (без конкретного центру розташування) і транснаціональну (з країною базування) діяльність. Але напрошується висновок про такий перспективний напрям подальших досліджень структурних характеристик тінізації, як її рівні. Так, досі тіньова економіка вивчалася здебільшого на макроекономічному рівні. Але ж широкий пласт проблем криється у відносинах на мікрорівні (внутрігосподарська тінізація), нанорівні та в міжособистісних відносинах (між- та внутріособова тінізація).

Розглядаючи іллегалізацію економіки на глобальному рівні, науковці визнають її безпосередній вплив на зростання тіньових потоків окремих країн та їх регіональних об'єднань. Зокрема, такий вплив є суттєвим у випадку країн на посттрансформаційному етапі розвитку, оскільки відкритість до зовнішнього середовища у них вища, а дієва система протидії негативним впливам ззовні ще не сформована. Основними видами глобальної злочинної діяльності, що поширюються на усі регіони світу, маючи найбільш негативний вплив на ті країни, що знаходяться на етапі посттрансформаційного розвитку, є:

- міжнародна злочинна діяльність проти безпеки людства та світової спільноти (застосування зброї масового знищення, геноцид, апартеїд, расизм, тероризм агресія, насильницьке встановлення колоніального управління та ін.);

- кримінальні злочини міжнародного характеру (нелегальна міграція, контрабанда, наркоторгівля, піратство, друк фальшивих грошей розповсюдження продукції порнографічного змісту, торгівля людьми [7, с. 216-217] тощо).

Іншими достатньо розповсюдженими видами транснаціональної злочинної діяльності є комп'ютерна злочинність, «відмивання» коштів, крадіжки інтелектуальної власності та культурних цінностей, поширення корупції на міжнародному рівні, шахрайство із страхуванням; псевдобанкрутство; екологічна злочинність та ін. «Відмивання брудних» коштів через фіктивні операції зі страхуванням відбуваються через посередника, який отримує «брудні» кошти від власника, а через страхову компанію гроші за «фіктивний страховий випадок» повертаються.

Н. Наконечна, досліджуючи фінансовий сектор на міжнародному та національному рівні, вказує на «відмивання коштів», як одну з найбільших проблем тінізації економіки.

Найчастіше для «відмивання» коштів використовуються кредитні та фінансові установи нерозвинених країн, де законодавство з боротьби з легалізацією коштів, отриманих злочинним шляхом, працює лише формально або взагалі відсутнє. Нелегальні фінанси вкладаються в депозити, цінні папери і страхові поліси.

Способами вивозу капіталу науковець називає: фізичне переміщення готівки за кордон; укладання зовнішньоекономічних контрактів з імпорту товарів, послуг, прав інтелектуальної власності; використання схем із залученням офшорних компаній [4, с. 42]. Як наслідок, для країн, що перебувають на посттрансформаційному етапі розвитку, загальнодержавного характеру набули проблеми, пов'язані з «відмиванням» коштів через офшорні зони та незаконна компенсація відшкодуванням ПДВ [1].

Висновки та подальші дослідження. Тінізація економіки є складним і часто суперечливим явищем. У короткостроковому періоді вона сприяє амортизації недоліків та недостатності системи державного регулювання. Втім, консервування негативних проявів, поширення тінізації економіки у інші сфери та напрями суспільно-політичних і економічних процесів призводять до утворення такого явища, як «системна тінізація», наслідки якої негативні та руйнівні у контексті життєдіяльності і безпеки держави. Відповідно, лише системний підхід до протидії нелегальній економічній діяльності на усіх рівнях та у всіх сферах суспільного життя створить передумови детінізації економіки. Відомі й інші економічні методи боротьби – більш дієві, ніж жорсткі адміністративні та контролюючі. Потрібне створення сприятливого для бізнесу економіко-правового середовища, а також суспільно-політичних та соціально-економічних умов для життєдіяльності населення.

Література

1. Засанський В. В. Механізми управління детінізацією економіки України у трансформаційний період (фінансово-кредитний аспект) : дис. д-ра екон. наук : 08.02.03 / В.В. Засанський; Національний технічний ун-т України «КПІ». – К., 2003. – 407 с.
2. Користін О.Є. Економічна безпека : навчальний посібник / О.Є. Користін, О.І. Барановський, Л.В. Герасименко. – КНТ. – 2009. – 400 с.
3. Мазур І.І. Тінізація економіки України в сучасних умовах / І.І. Мазур // Вісник Донецького національного університету. – Серія В. : Економіка і право. Спецвипуск. – Т2. – 2001. – С. 51-57.
4. Наконечна Н. Фінансовий контролінг в системі зміцнення економічної безпеки держави : монографія / Н. Наконечна, М. Флейчук, У. Щурко. – Львів : Ліга-Прес, 2012. – 260 с.
5. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрямки подолання. – К. : НІСД, 2011. – 31 с.
6. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / за ред. З. С. Варналія. – К. : НІСД, 2006. – 576 с.
7. Флейчук М. І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації : монографія / М. І. Флейчук. – Львів : Ахілл, 2008. – 660 с.
8. Schneider F. The Shadow Economy in Europe, 2013 / Friedrich Schneider. – AT Kearney-Visa Europe, 2013. – 24 p.

References

1. Zasanskyi, V. (2003), Mechanisms of Control Shadow Economy in Ukraine transformation period (financial and credit aspect): dissertation for the degree of Doctor of Economic Sciences, 08.02.03, National Technical University of Ukraine "KPI", Kyiv, Ukraine, 407 p.
2. Korystin, O.Ye., Baranowskyi, O.I. and Herasymenko, L.V. (2009), *Ekonomichna bezpeka* [Economic security], tutorial, KNT, Kyiv, Ukraine, 400 p.
3. Mazur, I. (2001) "Shadow economy in today's Ukraine", *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu Ekonomika i pravo*. Spetsvypusk, vol. 2, pp. 51-57.
4. Nakonechna, N., Fleichuk, M., Schurko W. (2012), *Finansovyi kontrolinh v systemi zmitsnennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy* [Financial Controlling the system to strengthen the economic security], monograph, Liha-Pres, Lviv, Ukraine, 260 p.

5. The shadow economy in Ukraine: the scope and direction overcoming (2011), NISD, Kyiv, Ukraine, 31 p.
6. Varnalii, Z.S. (2006), *Tinova ekonomika: sutnist, osoblyvosti ta shliakhy lehalizatsii* [The shadow economy: the nature, characteristics and ways of legalization], NISD, Kyiv, Ukraine, 576 p.
7. Fleichuk, M.I. (2008), *Lehalizatsiia ekonomiky ta protydiia koruptsii u systemi ekonomichnoi bezpeky: teoretychni osnovy ta stratehichni priorytety v umovakh hlobalizatsii* [Legalization economy and combating corruption in the system of economic security: Theoretical foundations and strategic priorities in the context of globalization], monograph, Akhill, Lviv, Ukraine, 660 p.
8. Schneider, F. (2013), The Shadow Economy in Europe. ATKearney-Visa Europe, 24 p.